

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА АКСІОЛОГІЯ ВІТАЛІЯ ДОНЧИКА: ЕТНООХОРОННИЙ ЕТОС

Людське буття “над берегами вічної ріки” відмірюємо в координатах часу – сакрального, циклічного чи лінійного, швидкоплинного чи ретардаційного, а то й ритмічного – обрядово-християнського. За одвічною світоглядною традицією й цього річний Великдень, сповідуючи ритуалістично-циклічну функцію, наповнить променистим світлом надій і духовним теплом Христового воскресіння кожна українську родину. Та особливо урочистим шармом у ці дні всенародного празникування 15 квітня 2012 року вирізнятиметься святкова атмосфера сім’ї Дончиків: адже саме в цей день старійшина могутнього українського роду – Віталій Григорович Дончик – входить у мікросмічну еру власного трисвітлого 80-ліття. Подія, погодьмося, не банальна, аби навіть у науково-теоретичному дискурсі можна було втриматися від нараційно-ліричного зачину.

Уже першою своєю книжкою, яка побачила світ 45 років тому далекого 1977 року, майбутній академік поставив перед собою по-філософськи надзвичайно складну мету – розгледіти та відтворити обличчя Часу, неперебутніми ціховими властивостями якого є рух, динаміка, пульс життя, зміни (цікаво, що саме цього року поетичне осягнення невловимих часових категорій здійснила Ліна Костенко збіркою “Над берегами вічної ріки”). Зрозуміло, що хронологічно-інституційні трансформації супроводжують чи не кожного авторитетного гуманітарія, але у Віталія Дончика вони особливо рельєфні, не формально квантитативні, а ментально сугеровані й суспільно якісні. Розпочав літературно-критичну стежу в “Літературній газеті”, і вона вже невдовзі суттєво вивищує свій статус – стає “Літературною Україною”; очолив редакційний колектив “Радянського літературознавства”, а не минуло року, як літературознавча радянськість безслідно розтанула у “Слові і Часі”. Те саме сталося й із відділом Інституту літератури НАН України, який відкинув ідеологічну атрибутику (“української радянської літератури”), перевтіливши її у нейтрально періодичну (“української літератури ХХ століття”). І рік не так у самому назовництві, як у концептуально оновленому розумінні стратегії чільного науково-теоретичного часопису, “огнисті інвективи” якого були задекларовані промовистою редакторською позицією: “Основна наша турбота і біль, надія і гордість, а отже, і предмет, і текст, і дискурс – українська література”.

Неймовірна рецептивна спостережливість, індивідуальна пізнавальна всеохопність – від монументальних культурно-історичних феноменів до найдрібніших нюансів і тонких граней ледь уловимих психологічних явищ – позначилися на тім, що філологічну лабораторію Віталія Дончика відкривають літературно-критичні студії здебільшого української художньої прози. Про здатність професійно затримати дослідницький погляд на об’єкті, аби зафіксувати життєвий кадр цілісно й у деталях, свідчать описи рідної правобережної Деревки в “Автопортреті” (“З потоку літ і літпотуку”, 2003): “П’ятеро вітряків прямо над головою, млини на річці, білі хати, підведені синім, стріхи й горища з кажанами, левади, сіно, риба, коса з червоною лозою, білющий пісок, чайчини гнізда, баштани, сторожі в брилях, запряжені волами гарби з кавунами, вулиці в споришах, дівчата у віночках і плахтах, драмгуртки, ярмарки, глечики з пряженим молоком і т. ін., і т. ін.”. Зрозуміло, що таке по-художньому відточене літературне чуття робило критика вкрай вимогливим до рецензованих прозових текстів сучасників, а його оціночно-аналітичні розвідки рясніють довжелезними реєстрами вихоплених із літпроцесу “невідпорних” прикладів поверховості, вигаданості, мелодраматизму, багатослів’я, трафаретності, ілюстративності, несмаку тощо” [2, 119]. Інакше кажучи, його

національно сфокусовані критичні резонатори непомилково оприявнювали “серйозні тріщини в бетонованих берегах соцреалістичного дискурсу”.

Суворий методологічний критицизм Віталій Дончик уміло поєднує з органічними імперативами національної літературної аксіології вже у стагнаційний постшістдесятницький період “українського безчасся” (І.Дзюба). Зокрема, саме на сторінках книжки “Грані сучасної прози” (1970) принциповий автор запропонував розглядати літературу “як цільний організм, що відбиває в собі характер, дух, неповторне обличчя, національно-психічний склад свого народу, є його духовною свідомістю” [2, 99]. Такі літературно-критичні постулати тогочасна шамотівська псевдометодологія однозначно класифікувала як “ідеологічну крамолу в доробку неарештованих”, а тому постать Дончика-критика стала об’єктом знавіснілої критики режимних літературознавчих пігмеїв на різноманітних партійних зборах і засіданнях. Ученому не можуть пробачити, що майже на самому піку ідеологічної “розкрутки” універсалістських, космополітичних теорій він, аналізуючи творчість молодих прозаїків того часу (Євгена Гуцала, Григора Тютюнника, Володимира Дрозда, Романа Андріяшика, Валерія Шевчука), стверджує: “Фактично з перших кроків своєї творчої молоді літератори 60-х років були уважні до “ґрунту”, до всього того, у чому так чи інакше проглядали своєрідні ознаки національного буття” [2, 154]. А ще вперто, усупереч генеральній лінії, продовжує наголошувати на морально-етичній невичерпності духовних настанов Гончарового “Собору” й у всесоюзному масштабі на сторінках авторитетної періодики пропагує новелістичний таланти “похмурого” Григора Тютюнника. Водночас така принципова й чесна позиція одного із провідних тогочасних критиків (члена Спілки письменників України з 1965 року) дозволила йому гідно, із незламною силою духу пройти через добу “випробувань та вигартів”, ще й бути щедро цитованим в університетських викладах діаспорних лекторів – Івана Фізера та Яра Славутича.

Теоретично загартувавши власні ідейно-естетичні стратегії на панорамних характеристиках сучасного українського літературного процесу, В. Дончик переформатовує свої дослідницькі інтенції критика на історико-літературний дискурс, філологічна матриця якого передбачає і зміну базового ракурсу – художній текст із рецептивно-естетичного факту виростає до явища мистецької тяглості, спроектованого на хронологічні та стилетворчі контекстуальні виміри. Водночас фундаментально незмінним залишається основний етноохоронний етос ученого – непохитна віра “в народження модерної тенденції, але не мавпувальної, не позбавленої коренів, а опертої на глибинні й органічні духовні й ментальні пріоритети українства...” [3, 13]. І хоча з досліджуваних у цей період Довженкових “Щоденників”, як гіркий докір, вривається у свідомість пекучо-болісне “у нас не державна, не національна і не народна психіка”, В. Дончик наполегливо дошукується найважливіших етико-емоційних нервів художньо-філософської програми українського письменства, серед чільних постулатів якої “органічний, духовно-патріотичний історизм, пошук точок опори в народному досвіді, вироблених ним упродовж віків моральних цінностях, переконання, що поза національним ґрунтом не можна говорити не тільки про творчість, а й про культуру, духовність узагалі...” [2, 177].

Історико-літературний ужинок ювіляра надзвичайно солідний, із-поміж якого варто виокремити докторську дисертацію про новітній український роман (1983), розділ “Проза” у восьмитомній “Історії української літератури” та загальну редакцію й окремі розділи двотомного навчального посібника “Історія української літератури ХХ століття”, за який 1996 р. разом із колективом авторів був удостоєний тоді ще Державної премії імені Тараса Шевченка. Принагідно зазначимо: у ній уперше було введено сотні раніше проскрибованих імен – від

Миколи Хвильового до Василя Стуса, від Богдана-Ігоря Антонича до Василя Барки. До того ж саме в цьому виданні предметом фахового літературознавчого розгляду стала поезія українського резистансу (першовідкриття творчості поетів-упівців у відповідному ґрунтовно написаному розділі здійснив Тарас Салига). Академічною вершиною академіка В. Дончика як історика літератури стало те, що саме він у постмодерну добу геростратівського “руйнування академічного гуманітаризму” очолив грандіозний проект “Академічна “Історія української літератури” у 12 томах”, який перебуває зараз на фінішній стадії свого завершення.

Організувати кваліфіковану, систематичну й науково продуктивну роботу десятків авторів зі всієї України, які різняться й концептуальним баченням літературознавчої проблематики, і стильовою манерою письма, й індивідуальним дослідницьким темпераментом, і рівнем філологічного вишколу, – психологічно складно й інституційно непросто. Але майже апостольськи розважлива й по-філософському поведінково вдумлива постава Віталія Дончика (він переконаний, що “категоричні твердження взагалі рідко бувають вичерпно справедливими”) відіграла неабияку інтеграційну роль для збалансованої праці когорти авторитетних академічних й університетських філологів над успішним досягненням поставленої мети – створити “повну”, якомога “всеохопнішу” та максимально “об’єктивну” “Історію української літератури”. Апробація магістральних наукових ідей дванадцятитомника в цілому та окремих його розділів відбувалася на численних круглих столах, теоретичних семінарах, виїзних засіданнях відділів, диспутах тощо (стверджую не голослівно, бо кілька таких полемічних форумів проведені спільно із філологічним факультетом Львівського національного університету імені Івана Франка).

Крім того, у процесі написання академічної історії, як і перед тим, постала гостра необхідність методологічно спростувати скептично-нігілістичні провокації “амбітних аутсайдерів західної науки” (Ліна Костенко) та поодиноких adeptів “псевдолітературознавства, ураженого вірусом постмодерної сваволі” (Т.Салига), яке, за влучним спостереженням фундатора Львівської генологічної професора Івана Денисюка, активізувалося антиукраїнськими тенденціями, “що полягають, серед іншого, в тому, щоб дискредитувати світоців українства, показати їх як якісь патологічні прояви” [1, 239]. Винятковими прикметами наукової чесності та національного етосу в цьому плані постають полемічні й безкомпромісні дискусії Віталія Дончика із Гарвардським світилом Григорієм Грабовичем та його апологетами – автурою “незаангажованої “Критики”. На завершення своїх філологічно виважених реплік у цьому знаковому для українського національного відродження діалогічному протистоянні академік резюмує: “... Нігілістична, деструктивна позиція щодо українського літературного процесу пояснюється не самим лише впливом постмодернізму. Гніватися можна на що завгодно, але ставати в добровільну (?) конфронтацію до всієї української гуманітаристики, українського літературознавства, українства? Принаймні, я свій політичний діалог з ученим Григорієм Грабовичем вичерпав назавжди” (“Ідеологія versus наука”, 2007). Джерел такої непохитності волі та твердості духу, очевидно, варто дошукуватися й у програмних настановах літературознавчої доктрини апостолів новітнього українства, зокрема серед Франкових “огнистих інвектив”. “А для такого діла, – пише І. Франко у філософському драматичному діалозі “На склоні віку. Розмова вночі перед новим роком 1901”, – як відродження нації, не біда прийняти в рахунок і порцію національної виключності, односторонності, чи, коли хочете, шовінізму. Не бійтеся, коли національні потреби будуть заспокоєні, національний голод

буде насичений, то нація відкине шовіністичну страву, розум візьме перевагу над пристрастю, загальнолюдське і спільне над тим, що спеціалізує і ділить” [4, 291].

Саме цим шляхом ось уже понад півстоліття простує академік Віталій Григорович Дончик, формуючи у свідомості нинішнього, уже одержавленого, покоління “пам’яті безсмертні діорами” для культурно сакралізованого літературознавчого простору сучасної України. І найкращим привітанням академікові на його світлий ювілей буде наша національна одержимість та небайдужість до його етноохоронного етосу, особливо виразно сформульованого під час пленарного конференційного виступу в актовій залі Львівського університету: “Розіп’ятій у 30-х, духовно надломленій Чорнобилем українській нації, як і її літературі, принаймні тій, що не цурається свого первородства, попри всі минулі й теперішні випробування, попри власні, справді наявні вади та болячки, які ми бачимо і знаємо, випадає і далі наперекір приписуваним їй фобіям, залишаючись, як одвіку, толерантною і відкритою до людини, світу, добра й краси, не втрачати віри у свої національні цінності й святощі, непроминуцтво постійно оновлюваних традицій, пам’ятати найважливіше: “у своїй хаті своя правда, і сила, і воля”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк І. Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи (матеріали до лекції) // *Літературознавчі та фольклористичні праці*: У 3 т. – Львів, 2005. – Т. 2. – С. 238-245.
2. Дончик В. Доля української літератури – доля України: Монологи й полілоги. – К.: Грамота, 2011.
3. Дончик В. Текст і контекст // Дончик В. Доля української літератури – доля України: Монологи й полілоги. – К.: Грамота, 2011. – С. 6-15.
4. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976–1986. – Т. 45.

*Ярослав Гарасим
м. Львів*

ЗІ СЛОВАМИ ВДЯЧНОСТІ Й ШАНИ

Певно, на життєвому шляху кожної людини трапляються особистості, з’ява яких сприймається (звісно, із часом) своєрідним “знаком долі”, бо ж люди ці, виявляється, присутньо вплинули на тебе й на твоє життя, багато в чому визначили життєплин. Оглядаючись назад, усвідомлюю, що одним із таких “знакових” посланців долі в моєму житті є Віталій Григорович Дончик – науковий керівник моєї кандидатської дисертації й мудрий наставник. Оце подумки порохував і з деяким здивуванням завважив, що знайомство моє із шановним ювіляром уже нараховує майже чверть віку, бо ж потрапив під його “керівне крило” далекого 1988-го.

Колись Микола Зеров, пишучи статтю про Михайла Старицького, зазначив, що для останнього 60-ті роки XIX століття були “життєвими святками”. Із публікацій шістдесятника Віталія Дончика та з публікацій про нього можу судити, що, певно, такими ж “життєвими святками” для Віталія Григоровича були 60-ті роки століття XX-го. І не тільки вони, бо ж можу твердити як очевидець, що такі ж “життєві святки” переживав ювіляр (і не тільки він) на рубежі 1980-1990-х років якраз у мій аспірантський час у відділі української літератури XX століття, очолюваному Віталієм Дончиком.